

Vem bryr sig om portalparagrafer? En rättssociologisk kommentar till NRL och PBL

Ella Ödman

Statens institut för byggnadsforskning, Lund

Den 1 juli 1987 trädde en ny plan- och bygglag i kraft, och som en paraplulag till denna kom också en naturresurslag. Stora grupper berörs av denna nya lagstiftning: politiker, olika professionella grupper, byggherrar och markägare. Framför allt berörs allmänheten som konsument av den byggda miljön och med en lagligt reglerad rätt att uttala sin åsikt vid samråd, i samband med utställning av planförslag och besvärsvägen. En omfattande kursverksamhet pågår för att lära berörda grupper den nya lagtexten.

Men texten är en sak – kontexten något annat. Från rättssociologisk synpunkt är det intressant att fundera över en lagtext, som fått en så vag utformning som naturresurslagen (NRL) och plan- och bygglagen (PBL). En lagtext som dessutom skall tillämpas inom ett område, som sedan länge karaktäriseras av mer eller mindre dolda maktstrukturer och beroenden, förhandlingar och kompromisser. Lagtextens demokratiska procedurregler och välmenande kvalitetskrav är en sak – den tuffa branschen en annan. Jag har under många år utfört olika studier av byggnadslagstiftningen. Studierna har gett mig en viss översikt över detta rättsområde och en insikt om olika företeelser i praktiken. Mot bakgrund av denna erfarenhet vill jag i denna artikel ge ett rättssociologiskt perspektiv på de nya lagarna. Detta perspektiv blir kontexten, eller den situation i vilken rättsreglerna skall tillämpas.

I denna tidskrift nr 1 för 1983/84 ger Per Stjernquist en översikt över rättssociologisk forskning. Han ger där bl a exempel på studier av något han kallar reaktiva processer. Dessa studier skiljer sig från traditionella utvärderingar av lagar som styrinstrument genom att utgångspunkten för analysen ligger i den genom lagreformen reglerade folkgruppens eller verksamhetens problemsituation. Som exempel på forskning med denna inriktning nämner Per Stjernquist sin egen studie av skogsvårdslagarna. Lagens beskrivning av önskvärt resp. förbjudet beteende var vag och obestämd. Tolkningen av reformprogrammet överläts åt särskilt inrättade regionala organ. Reformen kunde på så vis av tillämparen anpassas till den skiftande problemsituationen för berörd folkgrupp (skogsågande bönder). Andra exempel som nämns i översikten är Antoinette Hetzlers studier av socialpolitisk lagstiftning. Hon pekar i sina undersökningar på att ramlagstekniken ger den tillämpande myndigheten frihet att inom ramen för lagstiftarens intentioner välja en tolkning anpassad till den enskilda individens situation. Myndigheten har möjlighet att lösa problemet i samråd med den enskilde, vilket är positivt. Antoinette Hetzler visar i sina studier emellertid också medaljens frånsida, nämligen risken för godtycke i rättstillämpningen beroende på beslutsfattarens värderingar, kunskapsunderlagets karaktär, myndigheters organisation m m. Min diskussion i denna artikel ansluter till ett likartat rättssociologiskt perspektiv som i ovan nämnda studier.

NRL och PBL är resultat av ett 20-årigt utredningsarbete, karakteriserat av motstridiga uppfattningar om samhällets styrmedel, om marknadens frihet, om kollektiva hänsyn och om innebörden i den enskilda äganderätten. Dessa motsättningar har antingen inte alls lösts genom lagstiftningen eller lösts med portalparagrafer och ramlagsbestämmelser. Jag ger här tre exempel på mer eller mindre olösta konflikter. Exempelen visar hur skiftande utgången kan väntas bli beroende på situationen i varje enskilt ärende. Den produkt jag associerar till är planen, närmast detaljplanen, och inte byggnaden. För planer finns inga precisa kvalitetsbestämningar. Inte heller kan regering eller planmyndighet utfärda föreskrifter rörande planer – trots att texten detaljplan på ett avgörande sätt låser miljöns utformning och inverkar på vår upplevelse av den. För planer kan bara utformas vägledande råd. För byggnader däremot utfärdas föreskrifter med specificerade egenskapskrav. Att sådana föreskrifter ofta inte följs eller inte räcker för att producera bra och hälsosamma bostäder och arbetslokaler är en annan historia.

Ingen politisk kompromiss om innehållet i den enskilda äganderätten

Mitt första exempel rör den enskilda äganderätten. De två största borgerliga partierna, m och fp, förkastade PBL i sin helhet vid riksdagsbehandlingen. En avgörande principfråga härvid var synen på den enskilda äganderätten. Med markägandet följde rätten att bruka egendomen, att bebygga och sälja den, menade dessa partier. PBL var oförenlig med denna grundsyn. Bl a vände sig m och fp mot formuleringen i 1 kap 6 § "För att mark skall få användas för bebyggelse skall den vara från allmän synpunkt lämplig för ändamålet". Denna princip lagfästes för första gången i 1947 års byggnadslag och innebar att den rätt att exploatera mark för bebyggelse som tidigare i princip tillkom envar markägare, upphörde vad gällde tätbebyggelse. Genom en lagändring 1972 utvidgades regeln att gälla all bebyggelse. Före 1947 saknades styrmedel för att kontrollera var tätbebyggelse uppstod. Denna blev ofta godtyckligt utspridd och anläggningar för gemensamma behov fördrades. 1947 års lag innebar således en mycket omvälvande reform, som inskränkte markägarens förfoganderätt till förmån för det allmänna intresset. Trots detta ansåg då både högern och fp att lagförslaget innebar "en synnerligen förtjänstfull avvägning mellan samhällets intresse av en ändamålsenligt ordnad bebyggelse och av den enskilde markägarens berättigade intressen." (prot FK nr 26/1947).

Varför m och fp nu reagerar så hårt och hävdar att regeln måste vara den enskildes rätt att förfoga över sin egendom och undantaget att det allmänna intresset görs gällande, och om detta inte blir lagens lydelse måste den i sin helhet förkastas – det skall jag inte spekulera närmare om här. Bara konstatera att 1947 fanns tron på det starka samhället och på värdegemenskapen. Enligt den nya lagen skall detaljplaner inte längre överprövas av staten annat än för riksintressen, mellankommunala frågor och om bebyggelse blir olämplig ur hälsosynpunkt. Huvuddelen av planärenden stannar således på det lokala planet. Vid tillämpning av den vagt formulerade paragrafen att mark skall vara från allmän synpunkt lämplig för att få byggas, skulle man kunna förvänta sig helt olika tolkning i olika kommuner beroende på om där finns borgelig eller socialistisk majoritet. Om man utgår från de ståndpunkter som i riksdagen företrätts av borgerliga partier, skulle man i borgerligt styrda kommuner kunna förvänta sig en tolkning som kastar oss tillbaka till ett tillstånd som

rådde före 1947 – om vi nu hypotetiskt antar att 1947 års reform fått genomslag i praktiken.

På vilka kriterier lämplighetsfrågan i PBL avgörs, kommer troligen vara svårt att få ett grepp om. I planfrågor kommer många hänsynstaganden som ligger utanför regelsystemets ”markens lämplighet” att fälla avgörandet. Av planeringsprocessen berörda intressenter har varierande resurser för makt och inflytande. Föreställ Er ett stort byggföretag (Skanska t ex), som vill exploatera visst markområde och där uppföra företagets mer påkostade småhus. Enligt PBL skall marken prövas från allmän synpunkt lämplig, och såväl allmänna som enskilda intressen skall beaktas. Företaget representerar det enskilda intresset att exploatera viss mark för visst ändamål. Men också det ”utomrättsliga” enskilda intresset av att utforma produkten på ett för företaget lönsamt sätt. Det allmänna intresset, som kan komma i konflikt med exploateringen kan vara av olika slag, t ex kommuninvånarnas önskan att använda området som strövområde eller vissa politikerns önskan att bebygga det med ungdomsbostäder – en produkt som byggföretaget inte vill producera för dess lönsamhet är så dålig. I vårt tänkta – men fullt realistiska fall – kan utgången bli att företaget får som det vill – inte på grund av en avvägning mellan allmänna och enskilda intressen inom rättssystemet planlagstiftningen utan på grund av hänsyn till intressen utanför rättssystemet t ex det allmänna intresset av att upprätthålla sysselsättningen inom byggbranschen, ett intresse sammanflätat med företagets. Eller det allmänna intresset av att till kommunen locka villaägare, dvs presumtiva skattebetalare, vilket sammanfaller med företagets intresse att producera mest lönsamma produkt.

Även om lagstiftaren inte nått en kompromiss, torde den praktiska tillämpningen av huvudregelns ”allmän synpunkt” innebära kompromissande och långtgående hänsynstagande till den enskilda äganderätten.

Kompromiss med ett ben i varje läger

Av det föregående har framgått att det finns en skarp motsättning mellan en borgerlig och en socialistisk syn på äganderättens innehåll och därmed på utgångspunkten för en bedömning av markens lämplighet för bebyggelse. Någon kompromiss kunde inte nås. Mitt

andra exempel handlar om vissa värden, som enligt NRL skall vara vägledande vid lämplighetsbedömning i planändren. Tveksamhet uppstod kring ett av dessa värden och en i praktiken omöjlig kompromiss åstadkoms vid riksdagsbehandlingen. Värdet avser begreppet ekologi, som återfinns i NRL:s inledande paragraf. NRL utgör – som nämndes inledningsvis – en paraplylagstiftning för ärendehandläggningen enligt bl a PBL.

I portalparagrafen heter det att ”Marken, vattnet och den fysiska miljön i övrigt skall användas så att en från ekologisk, social och samhällsekonomisk synpunkt långsiktigt god hushållning främjas”.

Det finns emellertid inte någon enhetlig uppfattning om dessa portalparagrafens värdebegrepp. Dels prioriterar olika intressenter olika mellan begreppen ekologisk, social och samhällsekonomisk, dels har olika intressenter olika uppfattning om begreppens innebörd. Begreppet ekologi innebär dessutom att bedömningar måste göras utifrån ett för politiker och fysiska planerare helt nytt kunskapsområde. De traditionella aktörerna måste lära sig samarbeta med och respektera en ny part. Kommunerna måste anställa eller upphandla ekologisk expertis. Ett fåtal kommuner gör detta idag. De fackområden, som kan konkurrera om etiketten ”ekolog” (biologisk-geovetenskaplig utbildning, landskapsarkitekter, vanliga biologer mm) måste sluta bekämpa varandra, måste lära sig att anpassa sina kunskaper till det som är relevant i en praktisk planeringssituation och lära sig göra sina kunskaper tydliga för politiker och tekniker. Det torde vara en lång väg att vandra – en svårighet som inte på minsta vis antyds i lagens förarbeten. Den miljöntresserade vill säkert betrakta det som ett framsteg, att ekologisk kunskap och ekologiska argument fått rättslig status. Men ser man realistiskt på saken är betingelserna för att detta formella framsteg skall få genomslag i praktiken inte alltför gynnsamma.

Det första man kan fråga sig är, hur skall man prioritera mellan dessa tre mål, om de i en beslutssituation kommer i konflikt med varandra? Om det ger departementschefen klart besked (prop 85/86:3). I valsituationer bör i princip en samhällsekonomisk bedömning göras bl a med utgångspunkt i målen för den ekonomiska politiken. Det innebär att effekterna på sysselsättningen och den ekonomiska tillväxten måste tillmätas stor betydelse. Detta var ett klarspråk som centern, som ett sedan länge etablerat miljöparti, reagerade på i sin partimotion till propositionen. Centern framhöll att med stöd av detta motivuttalande kan i stort sett varje ingrepp i naturen försvaras. (motion 85/86:85).

Bostadsutskottet föreslog i kompromissens tecken att – utöver de motiv som framförts i propositionen, så bör även motiven i centerns motion vara vägledande vid tillämpning av lagrummet (BoU 1986/87:3). Den av riksdagen antagna lagtexten har förtydligats genom tillägg av ordet "långsiktigt", vilket inte fanns med i den i propositionen föreslagna lydelsen. Departementschefens motivuttalande och centerns partimotion visar helt olika ståndpunkter i fråga om portalparagrafens begrepp. Utskottet förordar att båda ståndpunkterna skall vara vägledande.

Detta exempel ger i ett nötskal problemet med portalparagrafer. Genom lagstiftningen har intressekonflikten inte lösts. Utskottets uttalande att båda de motsatta synsätten skall vara vägledande, utgör en politisk kompromiss, som är en paradox. Man står med ett ben i varje led: industrisamhällets tillväxtideologi och ekologisamhällets resurshushållning. Hur kan det tänkas gå i praktiken? Även för detta exempel kan utfallet bli mycket olika beroende på den lokala situationen. En tillämpning fullt ut av paragrafens faktiska ordalydelse förutsätter emellertid en ändrad produktionsinriktning, en fråga utanför NRL:s och PBL:s ramar.

Kvalitativa mål i vaga termer

Mitt första exempel visade en konflikt som inte lösts genom lagstiftningsarbetet. Mitt andra exempel visade hur en konflikt lösts genom en paradoxal kompromiss. I mitt tredje exempel diskuterar jag en konflikt, som lagstiftaren helt bortser från. Exemplet berör kvalitativa normer för planläggningens innehåll.

Även PBL inleds med en portalparagraf. I den heter det att bestämmelserna syftar till att med beaktande av den enskilda människans frihet främja en samhällsutveckling med jämlika och goda sociala levnadsförhållanden. Vidare finns ett kapitel (2 kap) med materiella krav på planläggning. Bl a skall denna ge förutsättningar för en från social synpunkt god bostads-, arbets-, trafik- och fritidsmiljö.

Kring portalparagrafen och bestämmelsen om den socialt goda miljön har ingen diskussion uppstått vid riksdagsbehandlingen. Bestämmelserna har dock haft växlande öden under ett 20-årigt

utredande med regeringsskiftet. I direktiven från 1968 för lagreformen heter det: "Vid utformningen av miljön bör beaktas grundläggande sociala strävanden såsom kraven på jämlikhet, valfrihet och trygghet samt hygienisk och social välfärd".

I ett betänkande från 1974 med principer för den nya lagstiftningen om markanvändning och byggande (SOU1974:21) framhålls att för att tillgodose de allmänna intressena vid markanvändningen bör man genom lagstiftningen ställa upp vissa materiella krav på miljöutformningen. Behovet av en god miljö bör i lagen tas upp som en av de grundläggande riktlinjerna för planläggningen. Miljökravet har både en fysisk och en social innebörd framhålls i betänkandet. Den sociala innebörden bör vara att främja de grundläggande värden som anges i direktiven (jämlikhet, valfrihet, trygghet, social välfärd).

Under den borgerliga regeringstiden utarbetades förslag till lagtext och motiveringar till denna (SOU 1979:65 och 66). I denna skrivning finns en annan syn på de materiella lagreglerna. Det framhålls att planläggningens kvalitet och miljöns egenskaper i hög grad är beroende av andra faktorer än lagregler. Faktorer som driver utvecklingen framåt är i stället bl a enskilda individers initiativförmåga och den politiska viljeinriktningen. De materiella rättsreglerna måste begränsas. Lagstiftningen bidrar till att skapa ett gott resultat genom att tillhandahålla instrument för beslutsprocessen. När det gäller de grundläggande materiella kraven ansluter lagförslaget inte särskilt väl till de ursprungliga direktiven. Ord som social, jämlikhet eller välfärd återfinns inte. Planläggningen skall främja en lämplig samhällsutveckling och en god bostads-, arbets- och fritidsmiljö heter det.

Vid remissbehandlingen av 1979 års betänkanden var det inte många som observerade att de sociala värdebegreppen försvunnit. Socialstyrelsen var dock en av dem. Styrelsen instämde i utredningens konstaterande att planlagstiftningen i sig inte garanterar en högre kvalitet i planeringen, men den kan dock skapa förutsättningar härför. Välfärdsorienterade sociala mål måste ses som en överordnad dimension i planeringen, menade socialstyrelsen. Även Hyresgästernas Riksförbund hade synpunkter på den sociala frågan och framhöll att en ändring i negativ riktning gjorts genom att sociala och samhällsekonomiska aspekter på planläggning inte kommit med. Bostadsbyggandet under 1970-talet hade lett till ökad segregation och ett stort slöseri med gemensamma resurser, varför dessa aspekter borde framhävas i lagen.

Tunga instanser som byggnadsindustrin eller Statens Planverk hade inga synpunkter på de borttappade sociala värdebegreppen.

Sedan en socialdemokratisk regering åter kommit till makten har PBL-förslaget väsentligt omarbetats. De sociala värdebegreppen har åter plockats in dels i den inledningsvis citerade portalparagrafen, dels i materiella kvalitetsregler i lagens 2 kap. I den allmänna motiveringen till lagförslaget (prop 85/86:1) säger departementschefen, att de avvägningar som vid planläggning måste göras mellan motstridiga intressen, bör ske med beaktande av grundläggande strävanden efter solidaritet och jämlikhet. En självklar utgångspunkt är enligt honom att gemensamma och långsiktiga intressen bör väga tyngre än privata och kortsiktiga. Han diskuterar inte hur dessa sociala värden skall kunna tas till utgångspunkt vid planläggning utan utgår från dem som självklarheter. En så enkel sak som en överblick över lagstiftningsarbetet och remissvaren kan visa på motsatta uppfattningar om de sociala värdefrågorna.

Vilken prognos kan då ställas för en tillämpning av de materiella kvalitetsreglerna i planläggningen? Lagstiftaren tänker sig en normativ påverkan på handläggare och beslutsfattare. Statens Planverk, som skall ha "den allmänna uppsikten" kan samla erfarenhet om tillämpningen och sammanställa allmänna råd om planering. Även om dessa inte är bindande, väntas de enligt departementschefen få stor betydelse och således normativt påverka parterna. Om en sådan påverkan skall lyckas beror av många faktorer. Om skillnaden är stor mellan de professionella normerna och de normer som uttrycks i lagen, kan det bli svårt att från centralt håll påverka professionens företrädare genom allmänna råd. Det utrymme som marknaden medger för tillämpning av värdebegreppen, kan också vara mycket begränsat. Man kan tänka sig att en profession skulle vilja, men på grund av sin trängda marknadsställning inte kan leva upp till de materiella kvalitetskraven.

Arkitekter är den yrkeskategori som mest sysslat med upprättande av detaljplaner, som är det instrument genom vilket kvaliteterna i ett bebyggelseområde läggs fast. De gör det i egenskap av kommunala tjänstemän eller som konsulter eller som anställda hos byggherreföretag. När det gäller rollen som tjänsteman visar olika byråkratistudier att tjänstemän leds av egna mål, åsikter och känslor i de fall normgivningen inte är detaljerad. En tillämpning av de sociala normerna innebär att man måste urskilja de politiska och sociala konsekvenserna av planen. Olika studier har visat att det redan idag finns ett betydande utrymme för fackmannens inflytande

i förhållande till politiker. Politiker har svårt att förstå en plans konsekvenser bl a på grund av det tekniska språket och frånvaron av människor i planbeskrivningarna.

Hur arkitekter uppfattar sin yrkesroll och hur de anser sig kunna tillämpa vissa kvalitetsbegrepp, när de projekterar en detaljplan för ett bostadsområde, utgjorde utgångspunkt för en studie jag gjorde för ca 10 år sedan inom ramen för ett doktorandarbete i rättssociologi. Min metod var samtalsintervjuer. De kvalitetsbegrepp jag tog upp i samtalen var "skönhet och trevnad", som återfinns i byggnadsstadgan och begreppet jämlikhet, som fanns i direktiven för då pågående utredning för en ny planlagstiftning.

Begreppet jämlikhet tillbakavisades mer eller mindre indignerat av de intervjuade. De uppfattade sin yrkesroll som en konstnärsroll, en autonom konstnärsroll, där stilen har eget egenvärde. En tillämpning av rättsreglerna om skönhet och trevnad betydde för dem att bostadsområdet skulle få en utformning, en design, som kunde dra till sig uppmärksamhet. På så sätt kunde arkitekten få nya uppdrag. En fråga om vilken yrkesgrupp man skulle vilja samarbeta med för att få ett kunskapsunderlag om olika boendegrupperns livssituation och kultur visade att privatpraktiserande arkitekter misstrodde yrkesgrupper med social kompetens och också forskare. Ingen kunde ange någon forskningsrapport eller debattbok, som vederbörande tagit intryck av eller ens läst. I stället för litteraturstudier eller ett samarbete med yrkesföreträdare med social kompetens, ansåg de intervjuade arkitekterna att de fick tillräckligt kunskapsunderlag genom att studera färdiga bostadsområden antingen på platsen eller genom bildpresentation i facktidskrifter. Förebilder tycks ha störst betydelse i arkitekters kunskapsupbyggnad.

Arkitekter som var tjänstemän på heltid hos byggnadsnämnd hade inte samarbetat med personer med social kompetens. I förhandlingar med kommunens tekniska nämnder i frågor om stadsplans utformning kunde byggnadsnämndens arkitekter emellertid ibland själva åberopa sociala argument. Till stöd för argumenten kunde de aldrig hänvisa till någon sociologisk kunskap. Ingen hade läst någon beteendevetenskaplig rapport. Argumenten byggde på arkitekternas egna enkäter, erfarenheter av hur tidigare bostadsområden hade bedömts eller också var det "lite ens egen grundinställning på något sätt", som en arkitekt uttryckte det.

Arkitektyrkets professionella anspråk, historiskt sett, har varit att bättre än klienten veta vad som är en för denne passande stil. Denna

traditionella yrkesroll lever i förvånansvärt stor utsträckning kvar i arkitekters självuppfattning.

Sedan jag gjorde dessa intervjuer har den nya socialtjänstlagen trätt i kraft (1982) och de sociala målen har – som nämnts – även skrivits in i PBL. De förändringar i attityden till medmänniskan som man velat åstadkomma genom det centrala policyskapandet i lagstiftningen, kan stödjas på olika sätt. Ett viktigt sätt att stödja det är att verka för dessa mål i utbildningen av nya generationer yrkesverksamma. I den av UHÄ år 1977 fastställda utbildningsplanen för arkitekter återfinns mål som väl ansluter till stadsbyggandets mål så som de uttrycks i NRL:s och PBL:s portalparagrafer och i de materiella kraven i PBL:s 2 kap. Det heter bl a att studierna skall utgå från människan i hennes ekologiska, kulturella, sociala och ekonomiska sammanhang. Utbildningen skall hos den studerande utveckla ansvar för människa, natur och samhälle och förmåga att inse och klarlägga konsekvenserna av olika utformningar av bebyggelse, ge en insikt om expertinsatsernas begränsning och förmåga att samverka och kommunicera med såväl specialister som med människor utan fackkunskaper inom arkitektens område.

1979–80 gjorde jag en tämligen omfattande intervjuundersökning av arkitektelever. Syftet var att se om det fanns större variation i värderingarna och fler nyanser i människosyn och samhällssyn hos den yngre generationen än hos de av mig intervjuade yrkesverksamma. Eleverna gav klara uttryck för sina ställningstaganden till gestaltungsfrågor och till sociala frågor. Jag kunde dela upp dem i tre grupper och kallade dem för arvtagare, idealister och syntetisörer.

Elevernas inställning är givetvis inte en gång för alla given. Den påverkas såväl under utbildningstiden som senare i yrkeslivet. Så som de kom till uttryck vid intervjuerna gav emellertid arvtagarnas attityder inga goda förutsättningar för en utveckling och förändring av yrkesrollen mot ökad social medvetenhet. I förhandlingssituationen i den tekniskt-ekonomiska stadsbyggnadsprocessen blir de dåliga förhandlare för humanistiska och sociala värden. De kommer troligen – liksom de intervjuade yrkesverksamma – att intressera sig för ett ytligt estetiserande, som kan dra till sig uppmärksamhet på dem själva som "designer".

Idealisterna är kritiska till byggsystemet. För lösningen av bostadsproblemen söker de främst stöd hos "folket". Enligt min mening är detta ett svagt stöd i stadsbyggandets förhandlingssituation. "Folket" kommer sällan till tals direkt, orkar inte, har inte tid, förstår inte konsekvenserna av olika tekniska lösningar. Det "folk" som

kommer till tals företräder specifika gruppintressen och uppträder ofta för att hindra andra särintressen inom området (hyreslägenheter, daghem, hem för utvecklingsstörda). Folket uppträder inte solidariskt i miljöförhandlingar och ser inte att en avvägning mellan olika intressen behövs.

Eleverna i gruppen syntetisörer är mycket medvetna och hävdar en specifik kompetens för arkitektyrket. Kompetensen är själva gestaltungsarbetet. Gestaltningen är emellertid ett svar på kunskapsunderlaget från många olika discipliner. Detta förutsätter samarbete med olika fackområden – även med företrädare för den sociala sektorn. Syntetisörerna har en ideologikritisk attityd och vill ha mer kunskap om byggmarknadens struktur, den verklighet som ger de yttre betingelserna för yrkesrollen. Genom mer kunskap om dessa betingelser skulle de kunna driva frågan om arkitektens ställning på marknaden. Arvtagare tog aldrig upp denna fråga i samtalsintervjuerna. Kanske kan man tolka deras estetiserande som en frustrerad flykt undan marknadens realiteter.

Syntetisörerna har ett förhållningssätt som – enligt min mening – visar på olika aspekter i en förändrad yrkesroll, som bättre än den traditionella svarar mot försök till lösning av miljöns utformning i enlighet med övergripande mål i planlag och socialtjänstlag. Eftersom min studie inte är kvantitativ, kan jag inte säga, hur många elever i en årskurs som kan hänföras till ena eller andra gruppen. Jag håller för troligt att gruppen arvtagare är störst.

Fem år efter det att eleverna lämnat skolan, gjorde jag en uppföljning av studien för att se hur de klarat sig på arbetsmarknaden. Det visade sig att arvtagarna – med något undantag – sedan de lämnat skolan arbetat sammanhängande perioder på välkända arkitektkontor. Idealisterna hade haft mycket otrygga arbetsförhållanden med arbetslöshet, försörjning i de mest skiftande sysselsättningar (hemsamarit, städare, musiker o s v), och endast några månaders objektanställning än här än där på arkitektkontor. Arbetssituationen för syntetisörerna liknade den för arvtagarna – även om de inte hamnat på de mest välkända kontoren.

Jag gjorde också en analys av arkitektutbildningens organisation och innehåll och intervjuade professorer och andra lärare vid arkitektskolorna. Det skulle föra för långt att i denna artikel gå närmare in på resultaten av den, men kort uttryckt visade analysen en nära koppling mellan utbildningen och de yrkesverksamma. De traditionella professionella normerna smögs mer eller mindre omärkligt in i budskapen. Kunskaper som kunde ge underlag för tillämpning av

regelverkens portalparagrafer hade svårt att göra sig gällande i systemet. En viss tendens till normförändring kunde iakttas. Detta kan dock variera över tiden. Under senare år har de estetiska värdena betonats mycket kraftigt genom den postmodernistiska vågen inom arkitekturen.

Som en lustighet kan noteras att kvalitetskravet "skönhet", som funnits med i lagstiftningen sedan 1874 års byggnadsstadga och även i de olika versionerna i utredningsarbetet med en ny PBL, sorterats bort i propositionen och inte heller finns i den antagna lagtexten. L'art pour l'art -inställningen blomstrar, och jämlikhet och social välfärd har blivit suspekta begrepp. Lagstiftaren gör det sociala till norm och tappar bort skönheten. Allt med den konfliktdöljande självklarhet som är rättssystemets egenhet. Var finns drivkrafterna för de sociala målen i PBL?